

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 94 (73+44) "1775/1789"

Ірина Жученко

ВІЙНА США ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І ФРАНЦІЯ

Довготривалі запеклі суперечки між Англією та Францією за перерозподіл сфер впливу, у результаті яких Франція втратила значні володіння в Америці, Індії та Канаду, стали визначальними у війні американського народу за незалежність США.

Ненависть до зарозумілої переможниці була дуже сильною у французькому суспільстві, яке з неабиякою увагою слідкувало за конфліктом, який розгорався між Англією та її американськими колоніями. Аж ніяк не альтруїстичними спонуканнями, а жагою реваншу за втрату свого лідируючого становища серед держав світу, сліпою ненавистю до Великобританії диктувалося прагнення феодально-абсолютистської Франції прийняти сторону повсталих. Уряд Людовика XVI менш за все був здатний передбачити розвиток подій всередині своєї країни [2, 142].

Повсталі проти найвпливовішої держави світу колонії вкрай потребували допомоги Франції. З цією метою до Парижу Континентальним конгресом було направлено американського представника Сайласа Діна. Він прибув з листом Франкліна до друга та перекладача його праць Дюбуру. Останній з готовністю відгукнувся на прохання американців. 17 липня 1775 р. він представив С. Діна міністру закордонних справ графу Шарлю Вержену. Дін просив 200 гармат, мушкети, порох та інші знаряддя для озброєння 25 тисяч осіб, а також взуття й одяг. Вержен відповів офіційною відмовою й аргументував її тим, що Франція не воює з Англією. Однак, він направив Діна у торговельну фірму «Родріго Горталес і К^о», директором якої був П.К. Бомарше.

З метою відновлення престижу Франції,

Вержен проявляв неабияку обережність щодо Англії. Переважна більшість тогочасних представників в уряді виступала проти війни з цією країною. Такої ж позиції притримувався і Людовік XVI, який зовсім не бажав воювати з англійцями у союзі з «бунтівниками», а також Перший міністр Ж.-Ф. Марепа, генеральний контролер фінансів А.Р. Тюрго й ін. З огляду на це, Вержен вирішив обмежитися таємною допомогою американським колоністам, погодившись на план П. Бомарше, що запропонував здійснювати поставку зброї та знарядь в Америку через приватну торговельну фірму [2, 143].

Війна американських колоній за незалежність викликала у відомого на той час судовласника, фінансиста та драматурга П. Бомарше величезний ентузіазм [5, 143]. Він вбачав початок нової ери та прагнув зробити свій внесок в її перемогу. За дорученням Людовика XVI він у 1775 році відправився до Лондону, щоб вивчити відносини Англії з її колоніями. Маючи зв'язки як в уряді Англії, так і в колах опозиції, яку очолював колишній лорд-мер Лондона Дж. Уїлкс, Бомарше майже безперешкодно міг здійснювати покладене на нього доручення. Так, у будинку Дж. Уїлкса Бомарше встановив зв'язки з агентом повсталих колоній, А. Лі.

У той же час, маючи взагалі слабке уявлення про дійсне становище справ в Америці, Бомарше з притаманним йому оптимізмом і захопленням, підкріпленими новинами про оточення у Бостоні армії під командуванням англійського генерала Т. Гейджа, змалював у листі до Людовика XVI яскраву картину. Повсталіх колоністів він охарактеризував як «не-

переможний народ», посилаючись при цьому на те, що у випадку необхідності колоністи можуть вільно маневрувати по території величезного континенту. У другому своєму листі – «Тільки для короля» – від 29 лютого 1776 року, який було передано через Вержена, Бомарше намагався переконати Людовика XVI у необхідності готуватися до війни, вказуючи на таємну допомогу американцям. У випадку відмови Франції колоніям, зі слів Лі, вони погодяться підписати мир на умовах, які будуть продиктовані метрополією [2, 144].

Людовик XVI не одразу погодився на пропозиції Бомарше щодо надання допомоги Америці. Але пізніше було вирішено надати цій справі чисто комерційний характер, тобто це повинно було виглядати як приватна ініціатива, до якої уряд не має ніякого відношення.

Тому, вже у червні 1776 р. Бомарше отримав від казначейства 2 млн. ліврів. Окрім цього, під сильним натиском Вержена (щодо гібралтарського питання), ще 1 млн. погодилася дати і друга суперниця Англії – Іспанія. 2 млн. ліврів Бомарше зібрав серед друзів. Цей факт свідчить про те, що справа американської революції з самого початку зустрічала не тільки співчуття, але й матеріальну підтримку відомої частини французького суспільства. Таким чином, до приїзду в Париж першого представника американського конгресу С. Діна, завдяки ініціативі Бомарше, надання допомоги Америці мало значні розміри [2, 145].

У свою чергу Бомарше зіштовхнувся з величезними труднощами та фінансовими затратами при постачанні зброї та знарядь за океан. Коли стало відомо про поразку американців французький двір наклав заборону на відправлення вантажів. Кораблям погрожувала небезпека стати здобиччю англійських крейсерів. Багато труднощів створював А. Лі, який був невдоволений тим, що зброя до Америки відправляється повз нього. Не дивлячись на всі перепони, Бомарше розгорнув операцію у великих масштабах: фрахтував, купував і будував кораблі, наймав для них капітанів і команди. У певних випадках відправляв вантажі особистими судами. Саме так було

з першим рейсом, коли судна, які обіцяв С. Дін, не прибули з Америки. Набагато перевищуючи дозволені кошти, Бомарше почав вкладати у справу свої власні [1, 143], що у подальшому призвело до банкрутства.

У грудні 1776 року у гавань Портсмут з Франції прибуло перше судно зі зброєю. За ним послідували й інші. Коли ж розгорнулися англо-французькі військові дії на морі, торговельний флот Бомарше брав безпосередньо у них активну участь. Однак, історики не одразу змогли оцінити його дійсно велику роль у справі допомоги американським повстанцям [8, 58-60]. Хоча документація, опублікована Де Ломені ще у 1856 році довела, що Бомарше не мав особистої зацікавленості у цій справі, тим не менш знадобилося ще три чверті століття, щоб історики віддали йому належне. Сам Бомарше, і не без підстави, казав перед смертю, що він більше за інших французів зробив для «свободи Америки – прародительки нашої свободи, коли насмілювався скласти план і стати до його виконання, незважаючи на Англію, Іспанію і, навіть, Францію...». Варто лише додати, що це йому вдалося за допомоги багатьох інших французів [14].

Восени 1776 року до Парижу дійшла звістка про прийняття американським конгресом Декларації про незалежність. Французькі газети не могли опублікувати цей документ, який, на їх думку, за своєю сутністю був антимоноархічним і проголошував суверенітет народу та його право на революцію. Однак ніхто не міг заперечувати, що це велика історична подія.

У той же час текст декларації отримав широке поширення у Франції. Цей революційний маніфест, що втілював у собі ідеї філософії епохи Просвітництва та був із захопленням та ентузіазмом зустрінутий простими французами, приголомшив і злякав захисників «старого порядку» у Франції. Секретар французької Академії наук, вчений-математик, соціолог, філософ-просвітник Ж.А. Кондорсе у 1786 р. анонімно опублікував в Амстердамі роботу «Про вплив американської революції на Європу», в якій зробив наступний висновок: «Америка озброїла нас своїм прикла-

дом. Акт, яким була проголошена її незалежність, є стриманий і разом з тим сповнений величі виклад священних прав, що довго перебували у забутті» [2, 144].

Симпатії до колоній, що проголосили незалежність, зростали. У результаті, 23 грудня 1776 року до Парижу прибув 70-річний Б. Франклін, який більшу частину свого життя боровся проти феодально-абсолютистської Франції та її оплоту – католицької церкви. Тепер йому належало домогтися від королівського двору окрім допомоги ще й союзу зі Сполученими Штатами. Франклін розумів, що складність завдання була не тільки у подоланні перепон всередині Франції. Існував «сімейний» пакт між двором Людовіка XVI, австрійською монархією та іспанськими Бурбонами, що вкрай вороже ставилися до революції в Америці.

Б. Франклін був одним із семи іноземних членів Французької академії. Науковий імідж забезпечив йому у Франції, за словами Кондорсе, «дружбу людей, що користуються любов'ю та повагою тих, хто здійснює вплив на громадську думку Франції» [7, 14]. У більш широких колах він став спочатку об'єктом гострої цікавості, а потім втіленням духу американських «інсургентів». Багато французів одразу зрозуміли, що він прибув послом не стільки до уряду, скільки до французької нації. Навіть недоброзичливець Дж. Адамс змушений був визнати його популярність у Франції [8, 679].

Успіхи Франкліна принесли багато клопоту й англійському послу у Парижі лорду Стормонту, що всіляко перешкодив прибуттю Франкліна до Парижу. Англійська преса приписувала Франкліну роль організатора та керівника війни за незалежність, про нього говорили як про людину, що здатна втягнути у «філософський хрестовий похід» всю Європу [8, 82]. Його називали «могутнім рушієм руйнування» великої імперії, більшим противником Англії, ніж були Філіп II і Людовік XIV [5, 211].

З тією метою, аби заспокоїти лорда Стормонта, Вержен розпорядився, щоб поліція припиняла всі розмови про Франкліна у різного роду закладах відпочинку (кафе, бари), що як і варто було очікувати,

привело до зворотної реакції. Тому, Франклін, за побажанням міністра, прибув до Версалю інкогніто, підтримуючи версію, нібито він приїхав до Парижу для того, щоб лікуватися та спостерігати за навчанням онуків. Через декілька днів Франклін отримав звістку про надання його батьківщині 2 млн. ліврів «від імені короля» [2, 145].

Намагаючись подолати розділену французьку громадянську думку на користь американської республіки, Франклін звернувся до своїх друзів – французьких учених у помісті Пассі, де сам ненадовго оселився. Яскравим прикладом такої діяльності є візит Франкліна до пані дю-Дефан, відомої своїми проанглійськими настроями та ворожістю до американців, у результаті якого вона писала у Лондон, що Франклін переміг присутніх своїм розумом.

Окрім цього, переконанню французької спільноти сприяла франкомасонська ложа «дев'яти сестер» у Пассі, яка була заснована у 1769 році відомим астрономом Ж.Ж.Ф. Лаландом, що об'єднувала людей, опозиційних «старому порядку». У руках франкомасонів знаходилася значна частина преси, як внутрішньодержавної, так і такої, що видавалася французькою мовою закордоном. В одному з журналів було опубліковано багато антианглійських матеріалів, уривки з памфлету Т. Пейна «Здоровий глузд» (втім, відкриті антимонархічні випадки було випущено), Декларацію про незалежність, конституцію американських штатів, спростування наклепу, що розповсюджувався англійцями [2, 146].

Значний роль відіграли і деякі дуже впливові аристократичні та багаті сім'ї, такі як Лярошфуко, Ноайлі, які підтримували американців з самого початку. Так, наприклад, брати Ламет, ставши впливовими депутатами Установчого зібрання, наполегливо добивалися згоди Франкліна на його відправлення до Америки. Багато французьких офіцерів, що брали участь у війні за незалежність, внаслідок склали ряди опозиції тисячолітньому «старому порядку» у Франції.

Проте, восени 1777 р., коли англійський генерал Г.С. Хау зайняв Філадельфію, а Бургойн просунувся зі своєю армією з Ка-

нади, маючи намір відрізати північні штати, ситуація в Америці значно погіршилася. Можливість союзу повстанців з французьким урядом вкрай зменшилася. Між трьома представниками конгресу в Парижі відбувалися постійні гострі конфлікти. Таємні агенти Англії С. Дін і секретар місії Е. Банкрофт, так само як і А. Лі чинили всілякі перешкоди Франкліну. Розпускалися панічні помилкові чутки (наприклад, про замах на Франкліна). Таємні британські агенти осаджували Франкліна мирними пропозиціями. У свою чергу, Франклін зумовлював згоду на мирні переговори визнанням незалежності колоній і виводом британських військ з території Сполучених Штатів [2, 146].

4 грудня 1777 р. Франклін отримав звістку, що крайнім чином змінила ситуацію: англійська армія Бургойна склала зброю біля Саратоги. Надруковані у Пассі бюлетені розсилалися у всі кінці Франції. Документи свідчать, що ця подія була сприйнята позитивно. Людовік XVI був вимушений рахуватися з громадською думкою, тепер вже майже одноосібно налаштованою на користь союзу з американцями. Голова найстарішої феодално-абсолютистської держави 6 лютого 1778 р. підписав союзний і торговельний договір з буржуазно-демократичною республікою Сполучених Штатів [12, 65].

Франція першою з держав визнала незалежність Сполучених Штатів. Підписання 8 лютого 1778 р. союзного договору між молодю заокеанською республікою та Францією сприяло подальшому зростанню настроїв на користь Америки. Збільшилася кількість офіцерів, що бажали битися в армії Вашингтону. Зріс об'єм французької допомоги – зброєю та військовим знаряддям. Фінансова підтримка французького уряду, що складалася з таємних субсидій на загальну суму 1,6 млн. доларів і позик у розмірі 6,4 млн. доларів, була життєво необхідною для молоді республіки. Без сумніву, звістка про підписання франко-американського договору дозволила повстанцям відкинути будь-які думки про мирні переговори з Англією [11, 177-183].

Укладання договору означало, що Франція вступає в англо-американську

війну. Пізніше до договору приєдналися Іспанія та Нідерланди. Втім, Франція не поспішала з початком збройних дій, їй важливо було заручитися підтримкою Іспанії, на що знадобився цілий рік. Багато часу зайняла підготовка французького флоту до війни. Але 17 червня 1778 р. англійський фрегат без оголошення війни напав на французький фрегат. Французи вчинили гідний опір і сприятливий результат битви укріпив впевненість французького уряду [2, 147].

У результаті довготривалих і кровопролитних боїв 19 жовтня британці капітулювали. Це була друга вирішальна перемога у війні за незалежність і саме у ній значна роль належала французькому флоту та армії [2, 148].

Французька громадська думка з великим інтересом спостерігала за конституційною творчістю молоді заокеанської республіки. Разом з Декларацією про незалежність та Статтями конфедерації було опубліковано конституцію Пенсільванії, а потім й інших штатів, а у 1786 році було опубліковано «Закон про встановлення релігійної свободи». Автор цього закону – Т. Джефферсон писав в Америку, що закон був прийнятий французькою громадською думкою зі схваленням та ентузіазмом [13, 244, 603-604].

Особливо глибокий інтерес викликали у Франції права, що проголошували «природні права людини» передусім на власність, а потім – на свободу слова, друку, релігії, недоторканості особистості [2, 148].

Однак, якою б великою не була популярність війни за незалежність США, все ж французькі діячі вже тоді критикували багато аспектів політичного життя штатів. Так, Тюрго вказував на недовершеність низки конституцій штатів, які пов'язані з наслідуванням Англії [8, 376-379]. А Кондорсе, відстоюючи ідею загального виборчого права (включаючи жінок), стверджував, що громадянські права не повинні залежати від статі, релігії або кольору шкіри. Особливо гостро критикувалося питання рабства негрів.

У свою чергу противники республіки, французькі роялісти, представники абсолютистських кіл, захисники «старого по-

ряду» із середовища католицького духовництва, впливові представники антиреспубліканської, антиамериканської преси також критикували конституції американських штатів, особливо декларацію про права [2, 149].

Французька буржуазна революція скопіювала досвід американської війни за незалежність у своїй політичній практиці, у тактиці революційної боротьби. У війні з коаліцією європейських монархій була запозичена та вдосконалена тактика розсипного бою, вперше застосована американцями. Французькі законодавці не тільки брали за зразок американські декларації, але і намагалися залучити одного з найвищих американських законодавців – Т. Джефферсона до цього процесу [13, 437-438].

Однак, у розвитку республіканізму в Америці й у Франції були суттєві відмінності. Так, на шляху Америки, як відзначав ще Гете, не стояли феодально-абсолютистські традиції та руїни замків – базальтові твердині середньовіччя. Інша справа – Франція. Французька революція, особливо на першій її стадії, не змогла наслідувати американській досвід [4, 115]. Позначалася тисячолітня монархічна традиція. Ідея «благочинного монарха» володіла, навіть, такими умами як Дідро, Гольбах, Вольтер і Руссо. І тим не менш у розвитку французького республіканізму неважко виявити американський вплив. Вже К. Демулен, що опублікував 12 липня 1789 року, тобто ще до взяття Бастилії, памфлет «Вільна Франція» згадував про «величний маніфест Сполучений Штатів» [2, 149].

Таким чином, неухильно слідкуючи своїм власним шляхом історичного розвитку, що невблаганно просував її до революції,

Франція разом з тим стала першою з країн, для буржуазії якої «американська війна 18 століття за незалежність прозвучала набатним дзвоном» [3, 75].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артамонов С.Д. Бомарше. Очерк жизни и творчества / С.Д. Артамонов. – М.: Гослитиздат, 1960. – 255 с.
2. Захарова М.Н. Война США за независимость и Франция / М.Н. Захарова // Вопросы истории (Москва). – 1974. – № 7. – 217 с.
3. Маркс К. Соч. Т. 23 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1955. – 383 с.
4. Фурсенко А.А. Американская и французская революции XVIII века / А.А. Фурсенко // Вопросы истории (Москва). – 1972. – № 11. – 207 с.
5. Aldridge A.O. Franklin and His French Contemporaries / A.O. Franklin. – N.-Y., 1957. – 568 p.
6. Commager H.S. and Morris R. The Spirit of Seventy-Six. The story of the American Revolution as told by Participants. Vol. II. / H.S. Commager and R. Morris. – N.-Y., 1958. – 679 p.
7. Easum Ch.V. Benjamin Franklin an American of the Enlightenment / Ch.V. Easum. – Göttingen, 1956. – 403 p.
8. Fay B. The revolutionary Spirit in France and America / B. Fay. – N.-Y., 1927. – 613 p.
9. Gottschalk L.K. Lafayette comes to America / L.K. Gottschalk. – Chicago, 1935. – 868 p.
10. Gottschalk L.K. Lafayette joins American Army / L.K. Gottschalk. – Chicago, 1937. – 558 p.
11. Morrison S.E. The growth of the American Republic / S.E. Morrison, H.S. Commager, W.E. Leuchtenburg. – Oxford, 1969. – 1008 p.
12. Perkins S.F.B. The diplomacy of the American Revolution / S.F.B. Perkins. – Bloomington, 1957. – 311 p.
13. The papers of Thomas Jefferson. Vol. 10. – Princeton, 1954. – 658 p.
14. Фейхтвангер Л. Лисы в винограднике или оружие для Америки / Л. Фейхтвангер [Электронный ресурс] // ЛитМир. Электронная библиотека. – Режим доступа: <http://www.litmir.info/br/?b=8635>

Жученко Ірина *Війна США за незалежність і Франція*

У роботі досліджується війна США за незалежність 1775-1783 років і участь у ній Франції. Автор акцентує увагу на допомозі та підтримці, що була отримана повсталими колоніями від французького уряду. Також розглядається внутрішньополітична ситуація в країні та причини нерішучості двору Людовіка XVI на початковому етапі війни. Окреслюється роль визначних особистостей, що сприяли розвитку відносин між Францією та молодю Американською республікою у зазначений період, таких як П. Бомарше, Б. Франклін, Ш. Вержен, С. Дін, Т. Джефферсон та інші. Також автор приділяє увагу впливові, який здійснила американська революція на громадянське суспільство та подальшу долю абсолютизму у Франції. Окремо проаналізовано роль союзного договору 1778 року та його вплив у відносинах Франції з повсталими колоніями.

Ключові слова: США, Франція, війна за незалежність США, революція, повсталі колонії, Б. Франклін, П. Бомарше, Ш. Вержен, Людовік XVI

Жученко Ирина Война США за независимость и Франция

В работе исследуется война США за независимость 1775-1783 годов и участие в ней Франции. Автор акцентирует внимание на помощи и поддержке, которая была получена восставшими колониями от французского правительства. Также рассматривается внутривнутриполитическая ситуация в стране и причины нерешительности двора Людовика XVI на начальном этапе войны. Определяется роль выдающихся личностей, которые помогли развитию отношений между Францией и молодой Американской республикой в указанный период, таких как П. Бомарше, Б. Франклін, Ш. Вержен, С. Дин, Т. Джефферсон и другие. Также автор уделяет внимание влиянию, которое оказала американская революция на гражданское общество и дальнейшую судьбу абсолютизма во Франции. Отдельно проанализирована роль союзного договора 1778 г. и его влияние на отношения между Францией и восставшими колониями.

Ключевые слова: США, Франция, война за независимость США, революция, восставшие колонии, Б. Франклін, П. Бомарше, Ш. Верженн, Людовик XVI

Zhuchenko Irina US War of Independence and France

American Revolutionary War 1775-1783 and the role of France are researched in this article. The author focuses on help and support, which were got by the rebellious colonies from French government. Also political situation in the country and reasons of hesitancy of the court of Louis XVI on the initial phase of war are considered. Also the role of personage, who helped in developing of relations between France and young American republic in the period of war is defined. These persons are, for example, P. Beaumarchais, B. Franklin, C. Verger, S. Deane, T. Jefferson and other. Also author pays attention to influence, caused by American revolution on civil society and further fate of absolutism in France. Separately the role of Treaty of Alliance 1778 and its influence on relations between France and rebellious colonies is analyzed.

Keywords: USA, France, American Revolutionary War, revolution, rebellious colonies, Franklin, Beaumarchais, Verger, Louis XVI

Рецензенти:

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 14.03.2014 р.